

АНАЛИ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

Година XXXI

новембар — децембар

Број 6

UDK 34

YU — ISSN 003 — 2565

Изворни чланци

Аристид Теодоридес,
професор Универзитета у Бриселу

UDK — 34 (091)

СВОЈИНА И ЊЕНИ ДЕРИВАТИ У СТАРОМ ЕГИПТУ*

І ПЛОДОУЖИВАЊЕ У ЕГИПАТСКОМ ПРАВУ

Својина као стварно право, према традиционалном схватању, обухвата три овлашћења: *usus*, *fructus* и *abusus*. Ако неки од ових елемената недостаје, онда је реч о деривату својине („секторском” праву), одн. о неком другом старном праву.

Наш је задатак овде да утврдимо у којој мери су Египћани знали за појам својине и да ли су у оквиру овог појма познавали неке поделе, да ли су осећали неке разлике правне природе.

На ово питање је често даван негативан одговор, јер се полазило од тога да су тек Римљани створили појам права и да је у Египту апсолутна власт фараона над људима и имовином искључивала не само приватну својину, већ и право уопште, тако да је у свему владала произ-

*) Аристид Теодоридес је данас један од највећих ауторитета за египатско право. Овај Беглијанац грчког порекла био је професор Слободног универзитета и директор Института за оријенталне студије у Бриселу (сала у пензији), а још увек је председник Белијског друштва за оријенталне студије и члан управе Међународног удружења за античка права (S. I. D. A.). У више наврата боравио је у нашој земљи. На вест о земљотресу у Црној Гори послао је свој новчани прилог, а поред тога оставио је средства за клуб *Foguit romanum* на нашем факултету и за наградни фонд Правног факултета у Крагујевцу. Ово је други његов чланак објављен у нашој земљи. Први, посвећен кривичном праву старог Египта, штампан је у „Гласнику крагујевачког Правног факултета” за 1978/79 годину. Ово је нешто скраћена верзија његовог реферата *La propriété et ses détachement en droit pharaonique* који је саопштио на Конгресу историчара античких права у Трсту 1976. г. („RIDA”, 1977, tome XXIV, стр. 21—64). Како је чланак обиман, уз остала сажимања, испуштени су оригинални египатски изрази, осим оних који су раширени и познати правним историчарима (*sefer*, *unetu-ansebin'nef*, *imit-per*), као и један број примедби (фуснота), намењених познаваоцима египатског језика.

вољност⁽¹⁾. Међутим, има основа за закључак да су Египћани давно пре Римљана дошли до драгоцених искустава у области правних институција, и то почев од старог царства⁽²⁾.

Било би корисно упоредити два система, али је, на жалост, правних докумената веома мало. Срећом, постоје посредни подаци из којих се може наслутити да је ових докумената било много више и у бољем стању, да се чак водило рачуна о друштвеном и правном положају. Без претеривања се може говорити о постојању египатске правне доктрине.

Као доказ може се навести да се на више места среће правило, које је право правно начело: „Фараон⁽³⁾ је рекао: 'Нека сваки човек располаже својим добрима' "⁽⁴⁾. Према томе је јасно да је приватна својина несумњиво позната, призната и заштићена⁽⁵⁾ и да међу становништвом постоји свест о њеном постојању и значају.

У једном случају је говече поверено на чување пастиру. Треће лице се појављује и хоће да купи говече⁽⁶⁾. А пастир, који није прост чобанин, одговара јасно и гласно: „То није моје, не могу да ти га дам”⁽⁷⁾.

Из већег броја докумената произилази да се као карактеристика приватне својине сматра овлашћење да се са ствари поступа према свом нахођењу⁽⁸⁾. „Његова му добра припадају — читамо на једном месту — нека са њима ради штогод жели”⁽⁹⁾. А на једном другом сведок, пошто је дао изјаву, додаје: „Он (тужилац) је обрађивао ... и радио с њом што је хтео”⁽¹⁰⁾. Суштина његове изјаве је да докаже како је тужилац заиста био власник спорне непокретности.

Па ипак, својина може бити ограничена како законом тако и вољом људи.

Ево два примера у којима закон налаже ограничења.

Један патерфамилијас оставља својој супрузи (то је његова друга жена) део породичне имовине, и то течевине, на штету деце из првог

(1) О општим карактеристикама египатске државе говорили смо у чланку: *La monarchie pharaonique*, „Atti dell'Accademia Romanistica”, Perugia, 2/1976, стр. 265—289.

(2) Вид. Jacques Pirenne, *Histoire des Institutions et du Droit Privé de L'ancienne Egypte*, II, 1934, p. 338 sqq.; Erwin Seidl, *Einführung in die ägyptische Rechtsgeschichte bis zum Ende des Neuen Reiches*, 2. dupl., 1951, p. 41 sqq.; Wolfgang Helck, *Wirtschaftliche Bemerkungen zum privaten Garbbesitz im Alten Reich*, MDAIK, XIV, 1956, p. 53—75; Tycho Mesich, *Untersuchungen zur Hausurkunde des Alten Reiches*, 1968, p. 12 sqq.; Hans Goedicke, *Die Privaten Rechtsinschriften aus dem Alten Reich*, 1970, p. 190 sqq.; Bernadette Menu — Ibram Harari, *La notion de propriété prive dans l'Ancien Empire égyptien*, „Cahiers de Recherches de l'Inst. de Papyr. et d'Egyptol. de Lille”, II, 1974, p. 125—154; Karin-Barbara Goedecken, *Eine Betrachtung der Inschriften des Meten im Rahmen der sozialen und rechtlichen Stellung von Privatleuten im ägyptischen Alten Reich*, 1976, p. 195 sqq., 284, 304 sqq.

(3) Званично фараон је „једини” законодавни орган, али, почев од старог царства, он је окружен саветницима који имају чак и законодавна овлашћења. Вид.: J. Pirenne, *Histoire des Institutions...*, II, стр. 233 sqq.; Ar. Theodorides, *A propos la loi dans l'Egypte pharaonique*, RIDA, 1967, p. 107—152.

(4) Cf. Ar. Théodorides, *Les textes juridiques*, у оквиру збирке „Textes et Langages de l'Egypte pharaonique”, III, 1974, p. 24, 30; Pap. Turin 2021, II, 11 etc. Последњи пут се среће овај принцип права у 9. веку старе ере.

(5) Задатак је централних органа управе да осигурају и заштите својину путем регистра у које се уносе све промене у својини на непокретности.

(6) „Vérité-Mensonge”, 8, 1 sqq. (A. Gardiner, *Late-Egyptian Stories*, p. 34; G. Lesfèvre, *Romans et contes égyptiens de l'époque pharaonique*, 1949, p. 159 sqq.).

(7) Ar. Théodorides, *Le serment terminal de „Vérité-Mensonge*, *Revue d'Égyptologie*, XXI, 1969, p. 86—87.

(8) E. Seidl, *Einführung in die äg. Rechtsgeschichte*, p. 46—47.

(9) Pap. Turin, 2021, III, 10—11 („RIDA”, 1970, p. 199, 208).

(10) Mès („process Mes”). N 31—32 (A. Gardiner, *The inscription of Mes: A Contribution to the Study of Egyptian Judicial procedure*, 1905, p. 10.

брака⁽¹¹⁾. Свој положај и намере објашњава на следећи начин: „Ја бих њима доделио и ове делове, који мени припадају (пored остатка имовине који им припада), али је фараон рекао: 'Свака жена мора добити свој сефер'...⁽¹²⁾ Сефер представља хапакс*, али је очигледно да се ради о привилегији жене, јер правило о сеферу налаже да се супрузи мора преписати један део имовине. Овом законском обавезом ограничено је слободно располагање имовином.

Један други супруг одредио је своју жену као наследницу целокупне имовине⁽¹³⁾. Пошто је изричито наглашено да овај оар нема потомака, може се закључити да он не би могао слободно располагати заоставштином да је имао деце и да ова имају неку врсту права на нужни део према имовини својих родитеља⁽¹⁴⁾.

Ограничење, осим тога, може бити последица воље појединца јер је, примера ради, неко могао установити правило „мртве руке” и прогласити добро за недељиво и неотуђиво. Карактеристичан је начин на који је установљавана ова манифестација личне воље и слободе располагања имовином⁽¹⁵⁾ (пример је из 26—24. века пре н. е.⁽¹⁶⁾).

„... [2] Установио сам задужбину ради одржавања мог култа када умрем у корист сталних свештеника и свештеница погребног култа [3] путемседа који ми је дао владар⁽¹⁷⁾ као свом 'имакуу'⁽¹⁸⁾. Они се морају покоравати свим мојим жељама које сам у том погледу изразио”

(Коментар: Имовина је намењена искључиво једном циљу: одржавању вечитог култа преминулог.)

„Забрањујем свим свештеницима погребног култа, њиховој деци, браћи и [4] сестрама, било да су надређени или потчињени, да имају нека права према овим пољима, [5] људима и стварима које сам доделио

(11) Pap. Turin, 2021, II, 1 sqq. III, 4 sqq.

(12) Cf. Ar. Théodoridès, „RIDA”, 1970, p. 196 и прим. 313, p. 177; Schafik Allam, *Hieratische Ostraka und Papyri*, p. 324, прим. 28.

* Хапакс је реч која се у изворима среће само на једном месту, стога њено значење није довољно јасно (прим. прев.).

(13) Папирус о усвојењу или папирус из Музеја Ashmole, 1943. 95, 2—5; A. Gardiner, чланак у „J. Eg. Arch”. XXVI, 1940, p. 23—29, pl. V—VII; W. Helck, *Materialien zur Wirtschaftsgeschichte*, III: *Eigentum und Besitz*... (1963), p. 331—332; Ar. Théodoridès, чланак у „RIDA”, XII, 1965, стр. 79—142; Schafik Allam, *Hierat. Ostraka*, p. 258 sqq.

(14) Cf. Ar. Théodoridès, чланак у „RIDA”, 1966, p. 49 и прим. 74; 1967, p. 142—143.

(15) Не би требало оваква располагања приватном својином назвати ограничењима, као што то чини К.—В. Goedecken (*Eine Betrachtung der Inschriften des Meten*..., p. 195 sqq.). Ако ограничења у коришћењу добара, која служе неким вечним циљевима, морају бити изричито наведена у изјави воље, то значи да без изјаве воље оснивача ових ограничења не би ни било. Cf. J. Pirenne, *Histoire des Institutions*..., III, p. 351.

(16) Реч је о документу који се обично назива Документ о задужбини једног функционера на Кефреновом двору (H. Goedicke сматра да је реч о двору фараона Каемнефста) Вид. K. Sethe, *Urkunden*, I, 11—15; J. Breasted, „Anc. Rec”. I, 1905, § 200—209; A. Moret—L. Boulard, *Donations et Fondations en droit égyptien*, „Rec. Trav”, XXIX, 1907, стр. 75—91; J. Pirenne, *Histoire etc.* II, стр. 324 sqq.; T. Msrich, *Untersuchungen*..., p. 48 sqq.; H. Goedicke, *Die privaten Rechtsinschriften*..., p. 44—67, pl. V; Ar. Théodoridès, *La notion de personnalité juridique au Bas-Empire comparée à celle du droit égyptien ancien (a propos des fondations)*, „Atti dell' Accademia Romanistica”, I/1975, p. 368—374; Упореди са: Schafik Allam, *Vom Stiftungswesen der Alten Aegypter*, „Das Altertum”. XX/1974, p. 131—146.

(17) „Имаку” значи: мљењик, повлашћени достојан дивљења (Вид. E. Blumenthal, „Untersuchungen”..., I/1970, p. 363—364; 428.

(18) Оснивач задужбине користи добра која је добио од владара, али обдарени располаже по својој вољи, без интервенције фараона (мислимо на саму личност фараона, јер је неопходна интервенција централне администрације да би се регистровао акт располагања и његово извршење).

да би приносили жртве из ове имовине и уз помоћ својих слугу (слушкиња), [6] своје браће и сестара, осим ако то није за приношење жртава⁽¹⁹⁾ из ових средстава, (у некрополи) [7] у области која се налази близу Кефренове пирамиде, и у оквиру прихода које дају поља, људи и све ствари које сам ими поверио да би приносили жртве [8] из ових средстава."

(Коментар: Како задужбина има вечити карактер, имовина је неотуђива и недељива).

„Забрањујем свим сталним свештеницима:

а) да отуђују уз накнаду било коме поља, људе и све ствари које сам им поверио да би им приносили жртве [9] из ових средстава.

б) да путем акта *имит-пер'* додељују било коме⁽²⁰⁾, осим ако то није преношење на једног сина⁽²¹⁾ кога ће сам одабрати и коме ће доделити [10] овај део имовине уз обавезу да буде свештеник погребног култа,⁽²²⁾ тако да ће на овај начин добра (која чине задужбину) бити под управом свештеника погребног култа...."

Нема сумње да је имовина под режимом „мртве руке“* оптерећена вечитом службеношћу у корист оснивача; непокретности и њихов приход не припадају наследницима, они једино могу захтевати да свештеници погребног култа извршавају своје обавезе према покојницима.

Тако настају први „породични ортаклаци“, како их је назвао Жак Пирен (Jacques Pirenne). Њих чине деца која преузимају обавезу одржавања породичног култа свог оца и на тај начин задржавају за себе приход од имања које је намењено том култу. Да би то организовао како треба и одржао јединство породице, отац би задужио најстаријег сина да управља овим добрима, именујући га за „наследника“ или продужаваоца своје личности, тако да је овај могао да проверава како његова браћа извршавају своје обавезе.

Карактеристичан је документ који је издао Неканк (Nekankh) из Тенеха (Tehneh)⁽²³⁾. Из њега се види како настаје једна друштвена ћелија, ограничена на породицу, у којој мушкарци имају превагу. Одредба о отуђењу „била коме“ овде не постоји. Породична група једино има права и не долази у обзир отуђење имовине уз накнаду. Клаузуле се односе једино на делатност чланова породице (акт је из 24. века старе ере):

[1] Изјава воље Некнаха, дружбеника (познаника) Фараоновог,

[2] која се односи на његово имање, из његових живих устију [3]:

(19) Често се жалимо на претерану сажетост докумената. Овде, напротив, видимо досадна понављања која карактеришу писарски стил свих времена!

(20) О значењу израза *imit-per* вид: T. Mršich op. cit., p. 17 sqq.; Ar. Théodori-dès, „RIDA“, 1970, p. 136—147; 176—181; Bernadette Menu, чланак у „Rev. d'Égyptol“, p. 156 sqq.; K.—B. Goedecken, Eine Betrachtung..., p. 211 sqq.; p. 301 sqq.

(21) Није постојала законска обавеза примоганитуре, али су обавезни недељивост имовине и преношење на мушке потомке.

(22) Упоредити са случајем о коме говори Raymond Weill (*Les Décrets royaux de l'Ancien Empire égyptien*, 1912, p. 50), где су свештеници добили право да дају било коме од своје деце, чак и да поделе имовину између њих (акт о оснивању задужбине једне анонимне особе из Гизеха).

* Режим „мртве руке“ у средњовековном праву значи имовинско овлашћење према добрима које не обухвата и право располагања (прил. прев.).

(23) G. Lefebvre, *Nouvel acte de fondation de l'Ancien Empire à Tehneh*, „Revue égyptol“, I/1919, p. 30 sqq.; K. Sethe, *Urkunden*, I, p. 162; J. Pirenne, „Essai sur l'évolution du droit de famille en Egypte sous l'Ancien Empire“, *Mélanges Paul Four-nier*, 1929, p. 624—625; *Histoire des Institutions...*, II, стр. 364 sqq. 372—373; I. Harari, *La fondation culturelle de N. K. W. I. ANKH à Téhneh: Notes sur l'organisation culturelle dans l'Ancien Empire égyptien*, „Ann. Serv. Ant“. LIV/1957, p. 317 sqq.; Ar. Théodori-dès, *Le testament dans l'Égypte ancienne*, „RIDA“, 1970, стр. 141—147.

„У погледу моје (мушке) деце, уистину, оно што сам за њих одредио у погледу плодова, нека те плодове уживају, али забрањујем дваком (од њих) да отуђује оно што сам му доделио, било актом располагања (*'imīṭ-per'*), било поклоном, било неком од својих сродника [4], осим ако му се не роди син на кога ће пренети право.

Они ће поступити под руководством мог најстаријег сина⁽²⁴⁾ и тако ће ми приносити жртве, јер сам поставио једног наследника за онај дан када будем отишао на Запад, а тај дан нек дође што касније [5]. Свештеници погребног култа [6], које сам подредио његовој власти [17]⁽²⁵⁾, од њих ће захтевати да приносе жртве (организују даће) сваког дана, сваког првог у месецу, средином месеца и сваког празника током године, али му забрањујем да захтева било шта ван ових свакодневних жртава [8]. Ако он захтева нека давања које нису за жртве које ми треба приносити, забрањујем му да тражи од свештеника погребног култа било какве дажбине које нису за погребне жртве које ми треба приносити.”

Из овог примера имовине са посебном наменом види се да се ради „парцијализацији” својине, јер се не може рећи да титулар ових права на својину. Египћани су о томе имали јасну представу и умели су то да изразе.

Тако у текстовима налазимо: „Та добра биће његова” (уобичајени начин да се означи својина), „али тако...”, иза чега следи органичење: право својине неће бити потпуно, а ограничење може да се састоји у томе што ће прибавилац бити само *inpeti-ensebin'nef*, што значи „онај који једе (плодове) и који не сме да нанесе штету земљишту”, тј. не сме да дира у супстанцу ствари. Једва да је потребно да се подсетимо Паулове дефиниције из Дигеста (7. 1. 1): *Salva rerum substantia*. Како видимо, постоји видљива подударност између овог египатског израза и *ususfructus*-а римског права. Египатски термин мање ставља тежиште на забрану, али је ипак јасно да је плодоуживалац лишен битног елемента својине, права да слободно располаже стварима.

Сви коментари и речници овако тумаче овај египатски израз и доводе га у везу са плодоуживањем. У документима из старог Египта не налазимо дефиницију, бар не у онима који су сачувани, али овакав смисао произилази из целог контекста.

У једном документу из доба старог царства⁽²⁶⁾ установљено је туторство и за тутора се каже да је *inpeti-ensebin'nef*, плодоуживалац. Такво плодоуживање обухвата и обавезу и то обавезу да одгаја децу, „велику као велику, малу као малу”, што значи да свако дете треба да буде одгајано у складу са потребама његовог узраста.

Јасно је да деца имају само голу својину на добрима којима управља тутор. Иако то није, може се логично закључити да туторство

(24) Да би се обезбедило преношење права на једног сина (најстаријег) било је потребно дати писмену изјаву воље, у супротном имовина се дели на децу. Pirenne (*Histoire des institutions...*, III, p. 357) пише: „Добра која најстарији син добија у наслеђе, породица и имовина коју му је оставио отац, чине породичну имовину. Најстарији син њом управља и држи је не за себе лично, већ у име своје породице и он мора, са своје страње, да их пренесе на породичног старешину који ће га наследити. Али најстарији син, као и остали синови, може за живота прибавити нова добра. Она представљају његову личну имовину на којој има својину без ограничења, и којом може располагати у сопственом интересу”.

(25) Буквално: ставио под његову руку.

(26) То је папирус Берлин 9010, о којем ће бити реч у другом поглављу овог чланка.

престаје са пунолетством деце. На тај начин, овде је установљено једно привремено плодоуживање, везано за својство тјутора. На то ћемо се још вратити, али ћемо претходно размотрити проблем да ли у Египту постоје личне службености.

Један документ из правне праксе може да баца нешто светлости на овај проблем. То је папирус *Kahun I*⁽²⁷⁾, који свакако можемо окарактерисати као један случај *donatio mortis causa*. Видећемо како постоје одређене разлике између различитих располагања која је учинио Уак (Ouakh), Анкренов (Ankhren) брат.

Папирус *Kahun I*, 1

А) С лица (назнака садржине налази се на спољашњој страни свитка папируса): „Пуноважни акт располагања (*imit-per*)⁽²⁸⁾ који је саставио надзорник области (*file*) Уак“ (19. век старе ере).

Б) Полебина

І. Додатни документ, копија ранијег *imit-per-a* који је саставио Анкрен и који служи као основа за располагања Уака.

[XII, 1] „Копија акта располагања који је саставио Анкрен, верни чувар печата Управника радова [2], четрдесетчетврте године, другог месеца годишњег доба 'шему' [3]:

Imit-per који је саставио верни чувар печата управник радова, син Шепсесов, Ихисенбу, звани Анкрен, из северне области [4]:

— сва моја добра на селу и у граду додељујем свом брату, свештенику 'уаб', надзорнику филе Сонду, Господару Истока, сину Шепсеса по имену Ихисенбу, звани Уак [5]

— сва моја послуга (робови) истом мом брату.

Састављено у писарници другог известиоца (писара) јужног кварта, четрдесетчетврте године (за владе Аменехата III?), другог месеца годишњег доба 'шему', тринаестог дана⁽²⁹⁾.

II (Акт располагања Уака)

(Датум) [6] „Друге године (владавине Аменехата IV?) другог месеца, годишњег доба 'акхет', осамнаестог дана. [7]“.

(назив) Акт располагања који је саставио свештеник 'уаб', надзорник филе Сарду, Господар Истока, Уак:

(27) О овоме папирусу су писали: F. Ll. Griffith, *Hieratic Papyri from Kahun and Gurob*, London, 1898, pl. XII—XIII; A. Erman, *Aegyptis che Chrestomatie*, Berlin, 1904, p. 146—149; K. Sethe, *Lesestücke*, Leipzig, 1928, p. 90—91; G. Maspero, *Etudes de mythologie et d'archéologie égyptiennes* IV („Bibl. égyptol.“) VIII, Paris, 1900, p. 438—440 и други.

(28) Каква је природа аката *imit-per*, који је општи појам? Можда се овде ради о тестаменту, јер једно лице располаже целокупном својом имовином (Вил. Ag. Théodoriges, „RIDA“, 1969, стр. 65). Али може се и тако саставити да он задржава своју функцију и приходе који иду уз њу.

(29) Писар је овде пренео само битне одредбе Анкреновог *imit-pera*, али нотарске белешке омогућују да се пронађе и прочита у целини изјава у архивима управних органа који су га оверили и у централној управи у којој се сви акти располагања предају. Cf. Обавезе цагија (*Obligations du Vizir*, 19): „Сви акти располагања морају бити предани њему, јер је он тај који треба да стави печат“ (K. Sethe, *Urkunden*, IV, 1111, 6—7; J. Breasted, *Anc. Records*, II, § 688; C. Farina, *Le funzioni del vizir faraonico sotto la XVIIIa dinastia*, 1971, § 6).

(садржина): „Састављам овај *imit-per* у корист своје жене Сатше-фут, зване Тети [8], пореклом из Гезиаба, Сопљаове кћерке, а документ се односи на сву моју имовину коју им је „дао“⁽³⁰⁾ мој брат [9] Анкрен, верни чувар печата управника радова, и свака ствар се налази на свом месту, онако како ми је дао. А она ће „дати“⁽³¹⁾ [10] оном коме буде желела од деце коју ће ми родити.

(друго располагање) Дајем јој и четири роба, пореклом из Азије, [11] које ми је дао брат Анкрен, верни чувар печата управник радова. А она ће их дати оном коме буде желела од своје деце [12].

(треће располагање) У погледу моје гробнице, налажем да тамо будем сахрањен са својом супругом и забрањујем било коме да се томе успротиви [13].

(четврто располагање) У погледу моје мале куће (?)⁽³²⁾ коју је за мене саградио мој брат, верни чувар печата Анкрен, у њој ће становати моја супруга и забрањујем да је било ко из ње исели [14].

(кодицил) Нека супститут Гебу буде тутор (или васпитач?) мог сина⁽³³⁾.

(сведоци) [XIII, 1] Листа сведока у чијем је присуству састављен акт (следе три имена).

Поћимо од четвртог располагања, које установљава право становања (*habitatio*). То је право у корист одређене личности и његова суштина се изражава прилогом „унутар“ (или, као у овом случају, предлогом „у“): „моја супруга ће становати...“. У египатском језику се често правне нијансе изражавају путем прилога.

Трећа одредба је нешто сложеније природе. Рекло би се да је реч о праву употребе (*usus*), иако то право није временски ограничено. То би било једно специфично право употребе. Ако се пође од класичних схватања, личне службености су доживотна права, али, изгледа, да су их Египћани другачије схватили. У сваком случају ово право употребе *sui generis* представља једно стварно право, јер делује *erga omnes*, будући да се „забрањује свима да се овом противе“. Исти је случај са са другим располагањем, које понавља одредбе првог, само што се односи на робовску радну снагу.

Право располагања изазива недоумице. Реч је о нечему што бисмо данас назвали фиденкомисарна супституција. Тестатор проглашава имовину коју „додељује“ својој жени за недељиву и неотуђиву и сам одређује будући наследни ред. Он оставља супрузи само једно уско право да може изабрати једног сина, коме ће добра припасти по тестаменту декујуса. У ово време, ако и у неким другим периодима, прворођена кћер није имала нека права.

Ван овог, добрима се не може располагати, према томе она су неотуђива, у суштини не постоји право на *abusus*, чиме се објашњава

(30) Овај глагол (*rdi*) има шире значење, може, између осталог, значити: поклонити или пренети тестаментом. Треба је преводити у складу са контекстом.

(31) У суштини је ово израз воље Уака, а жена се томе не може супротивити. Воља састављача *imit-pera* поставља императивна ограничења оном који добија имовину (Cf. „RIDA“, XIX, 1972, p. 145—147).

(32) Буквално: одајс, собе. Можда се радило о некој врсти бунгалова.

(33) Из садржине овог документа се види да је то додаток (кодицил) уз *imit-per*. Он није датиран, већ је прикључен у тренутку када је декујус постао свестан да неће имати више деце. У том случају његова жена неће имати ни оно минимално право да изабере „свог“ наследника. А можда је декујус одредио татора само за тог једног сина, не водећи рачуна у евентуалним кћерима.

чињеница да жена оптерећена обавезом да пренесе имовину може бити сматрана за плодоуживаоца, за титулара голе својине, јер је на основу изричитих одредби обавезна да имовину преда детету.

Потпуно је исти случај у Египту и са „вечном супституцијом“, када се установљава плодоуживање које ће вечито бити преношено с једног лица на друго. Такав случај налазимо у следећем тексту, а у вези са њим потребно је напоменути да је функција „хем-ка“ (свештеника погребног култа) схватана као вечита, према томе наследна.

Гувернер Хапицефа саставио је уговоре са свештеницима Асијуа у Горњем Египту са циљем да обезбеди себи погребни култ (дешава се у 20. веку старе ере)⁽³⁴⁾. Он именује „хем-ка“ (буквално: слуга двострукости, слуга смрти) који ће се старати да свештеници извршавају своје обавезе у погледу мртвих и да им се за то даје накнада. Служба „хем-ка“ (или култног свештеника, како се обично преводи) исто тако даје право на накнаду која се даје из имања снабдевног алатима и робовима. Хапицефа одређује начин на који ће ова добра бити коришћена.

У уводном делу⁽³⁵⁾ гувернер објашњава свом хем-ка шта се од њега очекује.

А. Обавезе култног свештеника

(а. Он најпре мора да контролише извршавање обавеза које према донатору имају свештеници храма Асија): „Слушај ме! Све радње које ми по уговору дугују свештеници храма стављам под твоју контролу, Јер „хем-ка“ је тај који мора трајно да одржава добра и да обезбеди трајно приношење жртава“ [270] (Што значи: настој да се испуни све оно што ми дугују).

(б. Он мора да се стара да се редовно даје накнада): „Слушај ме! Рекао сам ти која сам добра доделио свештеницима као накнаду за њихову службу на коју су ми се обавезали. Настој да им ништа не буде закинуто“.

(в. Наследни и недељиви карактер функције „хем-ка“): Сва моја упутства која се односе на добра која сам им дао пренећеш на свог сина који ће те наследити и који ће (после тебе) [271] обављати дужност мог 'хем-ка'."

Б. Накнада за дужност „хем-ка“

(Установљена је задужбина да би се наградили култни свештеници и њихови наследници: „Слушај ме, снабдео сам те пољима, људима, марвом, водом и разним другим стварима, као и свако званично лице Асијуа, да би свесрдно обављао дужност за мене. Ти ћеш надгледати све ова добра која сам ставио [272] под твој надзор⁽³⁶⁾ добићеш их путем писаног акта."

(34) О овом документу: F. Lj. Griffith, *The Incriptions of Siut and Dér-Rifeh*, pl. VI; K. Sethe, *Lesestücke*, p. 92; P. Monet, *Les tombeaux de Siout et de Dér Rifeh, Kémi*, III, 1930—1935, p. 54—55; Cf. G. Maspero, *Transact. Soc. Bibl. Arch.*, VII, str. 12; E. Revillout, *Précis du droit égyptien*, 1903, p. 22—23; S. Donadoni, *La religione dell'antico Egitto*, 1939, p. 189; Ar. Théodorides, *Les contrats d'Hapiidjefta*, „RIDA", 1971, p. 100—252, нарочито p. 170—185.

(35) Sint. I, 269—272 (K. Sethe, *Lesestücke*, 92, 12—23).

(36) „Под твоју руку“, „поверено теби на управљање“, „дато теби у државину“. У погледу писменог документа који се даље помиње, вид. „RIDA", 1970, p. 146.

(Имовина је неотуђива и недељива, погребни свештеник ће добити само плодуюживању. Његов положај је наследан, али у преношењу функције не морају се увек поштовати правила примогенитуре по мушкој линији): „Ова имовина ће прећи на једног твог сина кога будеш изабрао међу својом децом и који ће бити мој 'хем-ка', са положајем плодуюживаоца, тако да му је забрањено да је дели својој деци, сагласно изјави воље коју сам ти дао”.

„Ти ћеш надгледати” стоји у документу (ми бисмо рекли „као добар домаћин”) и то на основу јасне правне логике, јер му имовина није „дата”, већ „стављена под његову руку”, дата на управљање. И заиста, као што ћемо у даљем тексту видети, положај „хем-ка” се одређује као *imeti-ensebin'nef*, што значи онај који управља имањем и ништа више.

У складу са оваквом правном логиком, право које се обично одређује као „плодуюживање”, у овом случају је преносиво, јер не престаје смрћу титулара. То је изричито предвиђено, као што је исто тако изричитом изјавом воље предвиђено да је плодуюживање недељиво.

У начелу, према римској класичној концепцији, плодуюживање је дељиво, али непреносиво, што значи у првом реду да је то стварно право на туђој ствари, над којом власник, који има „голу” својину, задржава право располагања. А овде имамо плодуюживање које је недељиво, преносиво и без титулара „голе” својине.

И заиста, ко би се могао сматрати власником у будућности? Сваки корисник имаће положај *imeti-ensebin'nef* и као такав нема права располагања добрима која служе ради обезбеђивања накнаде погребног свештеника. Титулар „голе” својине могла би бити сама функција, узета апстрактно, јер се првобитни власник одрекао својине⁽³⁷⁾. Али сама функција, по природи ствари, не може имати своју правно релевантну вољу. Ову вољу може „позајмити” од титулара ове функције, а овоме је забрањено да располаже имовином, јер је само плодуюживалац. Тако улазимо у један зачарани круг. Из њега је могуће изаћи само ако поћемо од тога да је реч о једном другом праву, а не о службености плодуюживања, не губећи из вида да је то, са гледишта Египћана, *imeti-ensebin'nef*.

Из текста произилази да сваки „хем-ка” мора своје право плодуюживања, које је постало недељиво и неотуђиво, да пренесе на једног од синова кога изабере, и који ће наследити дужност „хем-ка”.

Могло би се рећи да је ово врста поклона са налогом (*donatio sub modo*) или да је то неки облик реалног обезбеђења. То није само стварноправни однос, јер постоје и обавезе које делују *inter partes*.

Могло би се закључити да египатски *imeti-ensebin'nef* личи на плодуюживање, али да има шири домашај од класичног узурфруктуса. Појам *imeti-ensebin'nef* је генетички појам чији правни режим није унапред законом одређен. У неким случајевима он се поклапа са плодуюживањем, али у неким не.

На питање да ли египатско право зна за стварна права на туђим стварима, без оклевања можемо дати потврдан одговор, упркос недовољним и непотпуним изворима. Нарочито је несумњиво да постоје зе-

(37) Упореди: чланак у „*RIDA*”, 1971, р. 171, 240, 242.

мљишне службености. Чини нам се немогућим, иако нема поузданих извора, да ове службености нису постојале. У овој земљи без кише, у којој се вода добија наводњавањем, морало је бити службености које су оптерећивале непокретности и које су се састојале у праву провођења воде (*aqueductus*), као и у праву пролаза (*iter*).

У погледу личних службености, видели смо да постоји право коришћења (*usus*), право становања (*habitatio*), право плодоуживања (*ususfructus*). Из текстова се види да је за плодоуживање постојао одговарајући термин *inemeti-ensebin'nef*, за који је јасно каква је овлашћења садржао, али чији је карактер нешто шири од класичног плодоуживања. У неким случајевима овај појам се поклапа са плодоуживањем, али у неким то није случај. Може се рећи да је *inemeti-ensebin'nef* онај који на некој имовини има право коришћења у ширем смислу, а оптерећен је неком обавезом, ограниченог трајања (или старатељством) или има дужност која временски није ограничена, као што је случај са вечном задужбином. Његове дужности или „облигације” су наследно преносиве заједно са правом које служи као накнада и које је недељиво и неотуђиво пословима *inter vivos*.

II БЕРЛИНСКИ ПАПИРУС 9010

После првог објављивања⁽³⁸⁾ које је пружио увид у његову садржину, Курт Сете (*Sethe*) је овај папирус темељно проучио и то са изванредном акрибијом⁽³⁹⁾. Аутор је искористио и најмању појединост паеографске или граматичке природе за превод и коментар који обилују финесама. Видело се, како су, између осталих, потврдили и Жак Пирен (*Jacques Pirenne*)⁽⁴⁰⁾ и Ервин Зајдл (*Erwin Seidl*)⁽⁴¹⁾, да је реч о изводу из записника исказа једне од странака⁽⁴²⁾. Прави записник би садржао исказ у управном говору, што овде није случај.

У документу најпре налазимо препричан захтев тужиоца Себекхотепа, чија титула није сачувана, иза које долази изјава туженог Чауа (*Tchaou*), најстаријег сина покојног Узера, који има право да управља добрима. После тога суд даје налог да се прихвате докази и одређује како треба да гласи одлука. Судска одлука, према томе, има карактер условне, привремене пресуде. Документ пружа увид у неке основне особине судског поступка.

Полазећи од превода и тумачења које је дао Сете, Жак Пирен је сматрао да је документ доказ како у то време жене немају правну ни

(38) A. Erman — F. Krebs, *Aus den Papyrus der königlichen Museen*, Berlin, 1899, p. 82—83.; *Hieratische Papyrus Berlin*, III 1911, pl. I.

(39) *Ein Prozessurteil aus dem Alten Reich*, *Z. äg. Spr.*, LXI, 1926, p. 67—79. О овом папирусу су још писали: G. Moeller, *Hieratische Paläographie*, Leipzig, 1927, I, p. 10—11, pl. 2; P. W. Pestman, *Marriage and Matrimonial Property in Ancient Egypt*, 1961, str. 54, n. 9, 183; A. Polacek, *Zur Frage des altägyptischen Rechts- und Gerechtigkeitsgedankes*, „*J. Jur. Papyrology*”, XIII 1961, str. 254—257; Ar Théodorides, *The Concept of Law in Ancient Egypt*, у оквиру: *The Legacy of Egypt*, 2 d. 1971, str. 295—300; iL Goedicke, *Zum Papyrus Berlin 9010*, *Z. äg. Spr. CI* 1974, p. 90—95; Ar. Théodorides, *L'enfant dans le droit de l'Egypte ancienne*, „*Rec. Soc. J. Bodin*”, XXXV 1975, p. 104—113; K. — B. Goedecken, *Eine Betrachtung...* 1976, p. 189, 237, 242, 247, 250, 252, 254, 255, 267, 288; Cf. E. Edel, *Altägyptische Grammatik*, I—II, 1955/1964, index: Hier. Pap. II, Tf. I.

(40) J. Pirenne, *Historie des Institutions...*, II, str. 132, 133, 302, 304; III, p. 248, 304, 351—354.

(41) E. Seidl, *Einführung...*, нарочито p. 17, 34, 35, 37, 43, 57.

(42) У којем недостаје почетак. У погледу старости документа вид. G. Moeller, *op cit.* p. 10; K. Sethe, *op. cit.*, p. 68 (процењује да је с краја старог царства).

пословну способност⁽⁴³⁾, јер је у сваком случају морала бити под туторством мужа, најстаријег сина или стараоца над имовином кога је тестаментом поставио њен муж, као што ће се из папируса видети.

Најважнији у том погледу је део у коме тестатор додељује „жени, деци и свим добрима“ управника (или татора). Међутим, у осталом тесту нема ничег што оправдава овакву одредбу, већ се једино говори о имовини декујуса. Зато смо, будући да се тај део налази у тексту који је на жалост нечитак, у једном ранијем чланку пошљи од претпоставке да постоји знак *n*, што би изјаву чинило схватљивијом, јер би то значило да је управљање добрима поверено стараоцу „у корист“ (или према жељама“) жене и деце⁽⁴⁴⁾. До таквог закључка је дошао и Ханс Гедике (Goedicke), али на један општроумнији начин, јер је запazio на фотографији самог папируса, при врху другог реда, несумњиве трагове једног *n* (за које смо претпостављали да се налазе при дну првог реда), што је потврђено накнадним испитивањем папируса у берлинском музеју⁽⁴⁵⁾. А у односу на остали текст, Гедике предлаже једно ново решење, сматрајући да је трећи део (у којем је дата условна пресуда) наставак другог (у којем се налази изјава туженог). Према тумачењу које је дао Сете, Чау је изразио сумњу у постојање тестамена на који се позива Себекхотеп: „Али Чау изјављује да његов отац није никада и нигде описао овај документ“.

Према Гедикеу, Чау не одриче само постојање документа, али доводи у сумњу његову садржину. Себекхотеп сматра да му припада потпуно право на имовину Узера док Чау тврди да он има само право плодоуживања. Међутим, да би дошао до оваквог тумачења, Гедике је морао да *исправља* текст који је у овом делу јасан. Зато његово објашњење не делује убедљиво. Да би остатак садржине довео у склад са овим тумачењем, Гедике је један израз превео са „ни на који начин“, док је његово дословно значење: „ни на једном месту“. Седми ред је превео овако: „...који се односи на имовину која се сада налази у рукама Себекхотепа“⁽⁴⁶⁾. Али, ако је Себекхотеп тужилац, онда он захтева имовину позивајући се на спорни тестамент, а та имовина није код њега! Предложени превод, дакле, није у складу са подацима које садржи документ.

У папирусу се среће израз, који сам текст тумачи као плодоуживање. Већ у првим редовима налази се израз који буквално значи „унутар њега“. Гедике то преводи са „unter der Kontrolle des...“ и из тога закључује да је реч о потпуном праву (*volle Verfügungsgestalt*), јер је за њега ово право супротност „плодоуживању“.

Ми полазимо од тумачења које је дао Сете у погледу опште структуре документа, и по овом су ова два израза у египатском језику синоними за државину. Желимо да то нагласимо пре но што уђемо у подробнију анализу папируса.

Као пример за употребу овог израза (*m-hnw.f*) наводимо текст са стеле из берлинског музеја бр. 24032, који је објавио и анализирао

(43) J. Pirenne, *Histoire des Institutions*..., III, p. 353.

(44) „Rec. Soc. J. Bodin“, XXXV, стр. 100 (чланак је дат у штампу 1973, али је зборник изашао 1975.).

(45) Н. Goedicke, *Zum Papyrus Berlin 9010*, p. 90—91.

(46) *Op. cit.*, p. 94.

Џорџ Фишер (George Fisher) у једном значајном чланку⁽⁴⁷⁾. Аутор овако преводи одговарајући одломак: „Стекао сам кућу од мог оца Итаја, (али је моја мајка Ибеб била та која је то учинила за мене”. Објашњење гласи: „Смисао је очигледно овај — он је добио својину док је још становао у кући свог оца, али је вероватније да је то била његова мајка, а не отац, која му је пренела својину или средства да до те својине дође”⁽⁴⁸⁾.

Поћимо најпре од дословног значења, па ћемо затим покушати да дамо тумачење. „Остварио сам то унутар мога оца Итаја, моја мајка Ибеб је била та која је то за мене остварила”. „Унутар мога оца” значи да је право да управља имовином добио, али не и право располагања. Другим речима постигао сам то управљајући имовином мог оца, али је потом моја мајка учинила оно што је потребно у моју корисит.

Намеће се закључак да је мајка, која је остала удовица, постала наследник свог мужа и да је пренела на свог сина својину. Из тога произлази да је израз који је овде употребљен (*m-hpw. f*) имао значење: добра којима се не сме располагати, а то је значење и израза *im.f*.

Имајући ово у виду, ево како би требало превести папирус Берлин 9010 (из 23. или 22. века старе ере).

Парница Себекхотепа против Чауа

А. (Себекхотеп пред судом, кратак садржај његовог захтева)⁽⁴⁹⁾ „...
... [1] ... и [2] Себекхотеп доноси на суд документ који је написао фараонов миљеник, управник најамника, Узер, и којим (му поверава) управљање целом његовом имовином у корист [3] његове жене и деце, (нарочито) да би задовољио децу [4] Узерову путем ових добара, и то тако да велика добију као велика, мала као мала (тј. да старији и млађи добијају у складу са својим годинама).”

Б. (Кратак садржај изјаве оптуженог⁽⁵⁰⁾) „Али Чау изјављује да његов отац није [5] никада направио овакав документ.”

В. (Привремена, односно условна судска пресуда)⁽⁵¹⁾ „Ако овај Себекхотеп доведе три ваљана сведока који ће дати свечану изјаву [6] и који ће се заклети на овај начин: 'Боже, нека твоја моћ буде против њега (Чауа) онолико колико се да изјава⁽⁵²⁾ да је Узер саставио овај документ⁽⁵³⁾ — [7] тада ће добра бити предата на уживање Себекхотепу.

(47) G. Fisher, *The Nubian Mercenaries of Gebelein during the first intermediate Period, Kush*, IX, p. 44—80.

(48) Op. cit. p. 48 и 52.

(49) У делу који недостаје вероватно се налазио датум, представљања лица за које се нешто даље каже: „тај Узер”, „тај Себекхотеп”, „тај Чау”) и свакако још и онштин карактер акта.

(50) Да је то кратак садржај, као и у случају из првог дела чланка, види се из говора који је посредан, а поред тога и из сајзотог карактера излагања.

(51) Требало би да овде стоји Ђормулација из које се види да је одлуку донело судско веће које је заседало у одређено време на одређеном месту. Зато с е следећи текст може схватити као изјаву Чауа. Тако га Гедике и тумачи, али то није прихватљиво, јер, између осталог, не може једна странка у спору да другу обавезе на заклетву и да одреди начин на који ће се ова заклетв. То је овлашћење које може имати судско веће, као што показује „Pap. Caire” 65.739, 15—19 (V. A. Gardiner, *A Lawsuit Arising from the Purchase of two Slaves*, J. Eg. Arch”. XXI 1935, p. 140 sqq.

(52) Писмена изјава Узера вероватно није састављена пред судом који је овлашћен да јој да правну снагу и да је региструје, него пред пријатељима, који ће пред судом сведочити.

(53) Насупрот мишљењу К. — В. Goedecken (*Eine Betrachtung...*, p. 247), овај писани документ постоји и то је неспорно, али под условом да „коаутори” потврде истинитост његове садржине.

Нека (дакле) доведе три сведока пред којима је морала бити дата та изјава воље [8] и тада ће (тј. на основу тога ће) Себекхотеп добити право плодоуживања. А ако не доведе три сведока пред којима је ова изјава дата [9] никаква имовина Узера неће бити предата на уживање Себекхотепу; имовина ће остати код (у рукама) његовог сина, миљеника фараона, управника плаћеника, Чауа⁽⁵⁴⁾...."

Израз који смо превели са „добра предата на уживање” буквално значи: „добра која ће бити у њему... (код њега, у његовим рукама)”. Овај израз, који се јавља у делу документа који има карактер условне пресуде, на крају текста је замењен изразом који нам је добро познат, а то је *inapi-ensebin'nef*.

„Ако Себекхотеп доведе три сведока... добра ће бити предата на уживање”.

„Ако дакле доведе три сведока пред којима је (Узер) морао дати изјаву, (на основу тога) ће Себекхотеп постати плодоуживалац.”

Постоје у египатском језику два израза који се односе на имовину: *ишт* и *хет* (*ht*). Карин-Барбара Гедекен (Goedecken), у недавно објављеној књизи која се односи на друштвени и правни положај личности у време старог царства, сматра да постоји извесна разлика између два појма⁽⁵⁵⁾. Термин *ишт* означава сва добра, све покретне и непокретне ствари, целокупну имовину једног лица. Реч *хет* такође обухвата добра, али схваћена одвојено, појединачно, свака на свом месту и то онако како настају и како се мењају. *Хет* у првом реду значи приходи, закупнине, добит од неке активности, допринос од неких потраживања. Према К. — Б. Гедекен, Чау се у овом документу жали на *хет* који му припада у вези са функцијом коју обавља и жели да се побољшају његови приходи⁽⁵⁶⁾.

Овакво тумачење, међутим, не може се прихватити. Неке мале разлике у значењу постоје, на шта је указао Сете⁽⁵⁷⁾, али су оне више граматичке природе. *Ишт* се употребљава уз суфикс и у множини, а *хет* у другим приликама⁽⁵⁸⁾. Ево неких примера употребе два термина. Уобичајена је формула: „Нисам никада другоме одузео његова добра (*хет*)”⁽⁵⁹⁾, али када постоји додатак (нпр. његова добра), онда налалзимо: „Нисам никада лишио другог његовог добра (*ишт*)”⁽⁶⁰⁾. У познатом упутству, које фараон даје цатију (великом везиру) уводећи га у дужност (упутства Мерикареу)⁽⁶¹⁾ стоји: „Не лишавај човека добара (*het*) која има од свог оца; не чини неправду великашима у погледу њихових добара (*ишт*)” или велики у својим добрима (*ишт*)”⁽⁶²⁾.

Додајмо да се термин *ишт* може применити на тачно одређене ствари, као што је гробница, жртвена животиња, грађевина или прилог од

(54) Чини се да, у случају кад тестаментом није одређен тутор, управљање добрима оца прелази на најстаријег сина.

(55) К. — Б. Goedecken, *op. cit.*

(56) *Ibid.* p. 180, 248, 250.

(57) K. Sethe, *Übersetzung und Kommentar zu den altägyptischen Pyramidentexten*, IV, p. 337.

(58) E. Edel, *Altäg. Grammatik*, §§ 18, 119, 264, 301; W. Schenkel, *Frhmitteläg „Studien“*, 1962, p. 69—74.

(59) K. Sethe, *Urkunden*, I, 50, 2.

(60) R. Anthers, *Hatnub*, 22, 7; cf. 20, 17.

(61) Merikare, 47—48, *Zwei altäg. Schriften*, str. 22—23; E. Blementhal, *Untersuchungen...*, I, 1970, p. 357—358.

(62) W. M. Fl. Petrie, *Athribis*, pll. VI и IX (према H. G. Fischer, чланак у „Z. ag. Spr.”, C, 1973, p. 16—28.

неке службе, као у случају наредбе Демециптауја, у којој се предвиђају мере које треба применити против функционера који не кажњавају деликте: „... [36] Сваки управник области и сваки функционер који не кажњава [37] у својој области (номи) све оне људе који учине нешто (против ове наредбе), на начин који од њега очекују фараон, џати или функционер, неће више имати право на своју функцију, нити на свој печат, нити на било које своје добро (ишт), а и његова деца неће имати ова права“⁽⁶³⁾.

Израз „његова добра“ је везан за функцију („његову функцију“), као што је и право на „свој печат“ везано за положај. Инкриминисани службеник ће изгубити право да даље обавља своју функцију, а тиме и приход који је везан за њу, без могућности да функција и приход пређу на његове синове. Према томе, овде је приход назван „ишт“.

Како видимо, размишљања Карин-Барбаре Гедекен нису убедљива, нарочито ако се има на уму употреба ова два израза у берлинском папирусу 9010, јер се два појма употребљавају наизменично тако да се не може закључити како су то два термина од којих сваки има своје посебно, тачно одређено значење. Као последњи доказ за ово подсетимо се правног начела које смо на почетку поменули: „Нека сваки ужива своја добра“. Ово: *своја добра* налазимо у оба облика: *хет* и *ишт*.

Вратимо се тексту да бисмо боље схватили шта жели Чау.

Према аутору, Узеров син је незадовољан приходима који су му намењени. Он жели да му припадне више него што је одредио очев тестамент. Он жели „потпуне“ приходе који иду уз његову функцију⁽⁶⁴⁾.

У ствари, ништа нас у тексту не овлашћује на овакво тумачење, нити је то у складу са основним положајем Чауа, који није тужилац у овој парници⁽⁶⁵⁾. Он брани свој положај који му оспорава противник у спору, Себекхотеп. Према томе, треба се окренути другој страни и видети шта Себекхотеп захтева.

У тексту налазимо податак да је Себекхотеп у сродству са осталим личностима које се помињу а К. — Б. Гедекен сматра да је по свој прилици био брат Чау или бар члан његове шире породице⁽⁶⁶⁾.

Ево како гласи текст (према Елмар Едел⁽⁶⁷⁾): „Сишао сам у ову своју гробницу пошто сам остарио поред своје унучади и пошто је мој најстарији син заузео моје место.“ Из овог се може закључити да је постојао обичај да најстарији син зазме положај свог оца. Чау, који обавља исту функцију коју је имао његов отац, вероватно је старији син, а Себекхотеп млади, уколико је он стварно син ове исте особе, Узера (о томе документ ништа не каже). По мишљењу К. — Б. Гедекен, Чау није наследник, јер да је имао то својство, он би добра добио и без парнице. Међутим, он у ствари и није покренуо спор. По мишљењу аутора, Себекхотеп жели да се представи као наследник, и као такав позива се на тестамент којим је одређен као лица које треба да управља целом имовином Узера,

(63) K. Sethe, *Urkunden*, I, p. 306; W. Schenkel, *Memphis-Herakleopolis-Theben*, 1965, p. 23; H. Goedicke, *Königliche Dokumente aus dem Alten Reich*, 1967, p. 214 sqq. (са библиографијом); Ar. Theodorides, *Les Egyptiens anciens, „citoyens“ ou „sujets de Pharaon“?*, „RIDA“, 1973, p. 77–79.

(64) K. — B. Goedecken, *Eine Betrachtung...*, p. 189–190, 248, 250.

(65) K. Sethe, *Z. dg. Spr.*, LXI, стр. 70–71.

(66) *Op. cit.* p. 189, 247.

(67) E. Edel, *Stèle de Mehounkty* (Reisner G 2375), B, 3–4; E. Edel, *Inscripfen des Alten Reichs*, „MIO“, I, 1953, p. 328.

Није јасно како је Чау могао постати наследник без одговарајућег документа, док би Себекхотеп био наследник на основу таквог документа. Поред тога, ако је овај већ управљао имовином Узера, зашто му је потребно подношење документа на увид и доказивање његове ваљаности?

Текст јасно ставља до знања да ће, ако Себекхотеп не успе у парници, сва добра доћи у руке Чауа. Из тога се може закључити да постоји могућност да не успе са тужбом, према томе он је тај који тужи Чауа, и, супротно ономе што тврди Гедекенова, може бити сматран за наследника функције која је са оца прешла на њега⁽⁶⁸⁾.

Карин-Барбара Гедекен чуди се зашто Чау не изјављује како је сахранио оца када захтева „сва његова добра“. Овакве изјаве се срећу, али нису неопходне. Оно што је важно, како нам се чини, то је да се при подели заоставштине урачунавају трошкови сахране, али сахрањивање није услов да би се добило наслеђе⁽⁶⁹⁾.

Чау није обавезан да издржава браћу. Али он ће то преузети на себе ако буде проглашен за законитог наследника имовине Узера, којом ће управљати уз исте обавезе, које би имао и Себекхотеп: „... у корист жене и деце“ Узера.

Према Гедекеновој, Чау полаже право на управљање имовином свог оца позивајући се искључиво на функцију коју такође наслеђује⁽⁷⁰⁾. Нама се чини да треба раздвојити функцију од прихода који иду уз њу, што доказује и папирус Калхун VII, 1, у којем најстарији син добија овај положај, али кућа и намештај припадају осталим потомцима.

Како се аутор позива на овај папирус⁽⁷¹⁾, а он стварно пружа могућност упоређивања, сматрамо да је корисно подсетити се његове садржине; она даје податке који могу допунити наше разматрање о својини и њеним дериватима.

I (Датум: крај 19. века старе ере) [XI,15] година 39. (влада Аменемхата III?), четврти месец годишњег доба „анхет“, деветнаестог дана.

II (назив акта) [16] Изјава воље коју је дао филарх Мер-са — Интеф, звани „Кеби“, у корист [17] свог сина Интеф-са-мери, званог „Јусенбу“.

III (Располагања Мер-са-Интефа у корист свог најстаријег сина из претходног брака).

а) (Основно располагање. Пренос својине уз обавезу да обавља религијску дужност са економским последицама): „Дајем своју дужност ([18] филарха сину Интеф-са-мерију, званом Јусенбу, уз обавезу да буде мој 'штап старости', зато што сам зашао у године (постао слаб). Нека одмах добије ова права.“

б) (Опозив раније изјаве воље, којом је установљено право плодоуживања у корист мајке овог сина на кући и намештају из имовине декујуса): [20] У односу на ранију изјаву воље (*imit-per*) у корист његове мајке, овим одређујем да је она неважећа. [21] У погледу моје куће на земљишту Хутмедет (?), нека она припадне мојој [22] деци коју ми може родити Сатнебетнунесу, кћер чувара саветника области [23] Себекемхат, са свим што се у њој налази.“

(68). Као што се види из већ цитираног текста уводног дела уговора Хападјефа (K. Sethe, *Lesestücke*, 92, 17).

(69) Cf. Ar. Théodoridès. A propos de la loi dans l'Egypte pharaonique, „RIDA“ 1967, p. 118–120; *Les ouvriers-magistrats en Egypte*, „RIDA“, 1969, p. 147 sqq.

(70) Op. cit. стр. 248–250.

(71) Видети библиографију у „RIDA“, 1970, p. 125 sqq; 1972, p. 133 sqq.

IV (Сведоци) [24] Листа сведока у чијем је присуству састављен овај *imit-per* (следе три имена).

Овде смо дефинисали *imit-per* као акт располагања који се саставља увек када се жели избећи законски ред наслеђивања. Према правилу, које није садржано у неком законском акту, већ произлази из праксе, деца су наслеђивала родитеља на једнаке делове⁽⁷²⁾. Правило је имало сушлиторан карактер, јер је предност давана вољи декујуса. Поред тога, било је могуће располагати делом заоставштине, а остатак препустити законском реду наслеђивања⁽⁷³⁾.

Имајући у виду употребу термина *imit-per* — што је један генусни појам — то је реч која у различитом контексту има различито значење. Изјава воље коју садржи папирус Кахун VII, 1 може се сматрати за тестамент који још није ступио на снагу⁽⁷⁴⁾. Али то није случај са оним делом који садржи располагање, које одмах ступа на снагу („нека мој син одмах ступи на дужност“). То је поклон, и тај поклон је довољан мотив за састављање овог акта, јер се пренос функције обавља пре законског наслеђивања (које настаје тренутком смрти). То је функција која је праћена имовинским правима, као и у другим периодима египатске историје.

Поред овог разлога постоји још један: поклон је оптерећен обавезом („да ми буде штап у старости“). Тако оставилац уговара врсту доживотног издржавања на терет сина који наслеђује његов службени положај⁽⁷⁵⁾. Изјаве о прихватању од стране сина, која је морала постојати, нема у папирусу, али не заборавимо да он представља само скраћену верзију оригинала.

Оно на шта треба обратити пажњу то је чудна околност да нови *imit-per* не поништава аутоматски претходни, већ је потребна изричита изјава воље. То значи да су могла упоредо важити *imit-pera* уколико овакве изјаве није било. И заиста, један се односи на функцију, други на кућу и намештај, један је у корист најстаријег сина, други даје наслеђе супруги (што је још један разлог за састављање *imit-pera*, јер се по закону брачни другови узајамно не наслеђују). Затр постављамо питање: како то да ранији *imit-per*, састављен у корист мајке, бива поништен потоњим који је у корист сина? Можда је први на неки начин повољнији за сина, јер је њиме мајка добијала једино право доживотног плодоуживања на имовини, која је, њеном смрћу, прелазила на сина, који има положај супститута или фидеикомисарног наследника.

Син који наслеђује очев положај лишен је права према имовини тог истог оца. Отац, располажући имовином, додељује „поклон-деобу“⁽⁷⁶⁾. У суштини, он додељује кућу и намештај млађој деци, а најстарији син добија његову функцију.

(72) Cf. „RIDA“, 1967, p. 147; 1969, p. 140, prim. 138.

(73) „RIDA“, 1967, p. 147.

(74) Ar. Theodoridès, *La revocation d'un acte testamentaire dans le Pap. Kahoun VII, 1*, „RIDA“, 1972, p. 129—148.

(75) У погледу обавеза које деца имају према родитељима, нарочито када они остаре, вид.: Ar. Theodoridès, „RIDA“, 1966, p. 62—66.

(76) Или, прецизније, „уступање добара“, како сматра Г. Масперо, јер отац поклања функцију, задржавајући издржавање. Maspero, *Etudes de mythologie et d'archéologie égyptiennes*, IV („Bisl. égyptol.“. VIII 1900, p. 437); A. Moret — L. Boulard, *Donation et fondation en droit égyptien*, Rec. Trav. XXIX, 1907, p. 72.

Да ли постоји оваква деоба и када је реч о папирусу Берлин 9010, на који треба да се вратимо да бисмо дали закључак?

Није искључено, иако није ни изричито речено. У суштини и овде најстарији син, за кога претпостављамо да је из првог брака, као што је случај са сином из Папируса Kahun VII, 1, добија од оца функцију и статус припадника виших сталежа, али нема података да добија и нешто од очеве заоставштине. Чак и својство плодоуживаоца може му бити ускраћено уколико је на снази тестамент који је његов отац саставио у корист лица ван породице (у тексту се нигде не каже да је Себекхотеп члан породице).

Лице које је на овај начин одређено за плодоуживаоца има за задатак да управља „свим добрима“ оца, уз обавезу да „задовољи“ децу. Овај глагол, као што је показао Сете⁽⁷⁷⁾, може значити не само управљање имовином, већ и туторство над децом. Може се претпоставити да је Себекхотеп имао обавезу и да их заступа у грађанскоправним пословима.

Приметимо још да, ако се текст буквално тумачи, Чау има само право да управља добрима, али не и туторство над децом⁽⁷⁸⁾.

Мишљења смо да придеви који стоје уз имена деце значе „најстарији“ и „млађи“ син, а не „одрасли“ и „малолетан“, како сматра Геденкова⁽⁷⁹⁾. Сетимо се да се ове речи употребљавају уз имена два брата у папирусу Орбини (d'Orbiney), а очигледно је да се ради о два одрасла човека. Формулације обавезе — да синовима треба давати према њиховим потребама — наводи на претпоставку да плодоуживање има привремен карактер и да се гаси са пунолетством деце. У сваком случају, овде се нигде не каже да је то плодоуживање трајно, као у напред наведеном случају, или доживотно, као нпр. у натпису на стели Сенимозе⁽⁸⁰⁾:

„Ја Сенимозе, уступај (?) сва моја добра овим imit-per својој жени Хуџар за њеног живота, без права да [2] располаже овим добрима...“

И после старости моје жене Хуџар (сва моја добра) биће подељена између мога сина и три кћери...“

У папирусу Берлин 9010 супруга није добила право плодоуживања на имовини мужа, али то не значи да она нема правну и пословну способност⁽⁸¹⁾. Она није стављена под туторство (туторство се односи само на децу). Ту није реч о њеној личној имовини⁽⁸²⁾ којом, по свој прилици, управља сама; поред тога, припашће јој један део прихода са имовине мужа. Није подробније одређено који део, али се може претпоставити да је изједначена са децом, јер се жени у наслеђе додељује исти део као и деци.

Можемо се питати шта ће бити када деца постану пунолетна. О томе документ не говори јер се односи једино на туторство које је, заједно са управљањем имовином, поверено Себекхотепу. Међутим, нема разлога

(77) K. Sethe, *Z. äg. Spr.*, LXI, стр. 74.

(78) У папирусу Берлин 9010 последња реченица гласи: „А ако он доведе три сведока пред којима је ова изјава дата, никаква имовина Узера неће бити предата на уживање Себекхотепу, имовина ће... остати код сина.“

(79) K. — B. Goedecken, *Eine Betrachtung...*, p. 247, 248, 250, 255.

(80) K. Sethe, *Urkunden*, IV, 1065—1070; Ar. Théodoridès, „RIDA“, 1970, p. 148—174; Cf. „RIDA“, 1960, p. 95 и прим. 200.

(81) Али, на другој страни, тешко је замислити да је у ондашњем египатском друштву син могао да добије једно повлашћено, правно загарантовано место, када се види како је лако одредбама тестамена он могао бити искључен из породичних послова.

(82) Нити о породичној имовини, већ само о имовини њеног мужа.

да не претпоставимо како је и удовица добила имовинско право: наследство, које су добила деца, оптерећено је доживотним издржавањем у корист мајке.

Може неко приметити да су то само претпоставке, али у основи свега овог постоје појмови и правна пракса која се заиста примењивала у Египту, а која се односи на својину и друга стварна права⁽⁸³⁾. О томе јасно говоре сачувани документи.

(Превео О. Станојевић)

SUMMARY

OWNERSHIP AND INTERESTS IN PROPERTY IN OLD EGYPTIAN LAW

The paper is a Serbo-croatian translation of the author's communication to the International congress of legal historians on the Law of Antiquity (Trieste 1977), published in RIDA, 1977. vol. XXIV.

The author, who is one of the leading experts in the field of the old Egyptian law, showed that some of our ideas about the old Egyptian law were wrong. Analysing certain documents (especially papyrus Kahoun I,1 and papyrus Berlin 9010) the author proved that the old Egyptian law was familiar with the notion of ownership („Pharaon said that every man i should dispose of his goods”), as well as that the ownership could be retracted either by legal provisions or a contract. A sort of mortmain existed in the old Egyptian law, the consequence of which was the institution of „ounemou-ensebinenef”, an easement in favour of a person with a religious charge. It was possible to make gifts by conditioned conveyances („may my son serve me as a stick in my old days”). Opposing certain interpretations (e.g. those of Karin-Berbara Goedicken), the author is of opinion that the separation of interests in property was possible, e.g. the separation of obligation and revenue, as the papyrus of Kahoun VII,1 shows, where the eldest son was obligated, while the house and furniture were granted to other sons.

RÉSUMÉ

LA PROPRIÉTÉ ET SES DÉMEMBREMENT EN DROIT PHARAONIQUE

L'article est la version serbo-croate de la communication faite au Congrès International des Historiens des Droits de l'Antiquité (Trieste, 1976) et publié dans RIDA, 1977, tome XXIV.

L'auteur, un des meilleurs experts en droit pharaonique, a montré que certaines idées preconçues sur le droit égyptien étaient éronées. En analysant les documents (surtout le Papyrus Kahoun I, 1 et Pap. Berlin 9010) il a

(83) Још увек нису пронађени докази да је старом Египту било акцесорних права попут хипотеке, залогe или антихрезе, по којој је повериоцу дозвољено да користи плодове на име интереса из дуга.

prouvé qu'en droit pharaonique existait la notion de la propriété privé („Pharaon a dit que chaque homme dispose de ses biens”), que la propriété pouvait être limité par des exigences legales et par la volonté des parties contractantes. Le droit a connu le régime de main-morte. Une des applications de ce principe était „ounemou- ensebinenef”, une espèce de l'usufruit au profit des personnes vivantes ou avec la charge de maintenir le culte des morts. Il était possible aussi de faire une donation avec une charge („afin que mon fils me serve de bâton de vieillesse”) Contrairement aux autres opinions (Karin-Barbara Goedicken) l'auteur pense qu'il était possible de séparer la fonction (la charge) avec les revenus afférents à cette fonction, comme le montre le Papyrus Kahoun VII, 1, où le fils aîné obtient la fonction, alors que la maison et les meubles sont destinés aux autres fils.